

УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЯ

УДК 343.8

Ігнат ов О.М.

КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ПРАЦІВНИКАМИ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Розглядається кримінально-правова та кримінологічна класифікація злочинів, що вчиняються працівниками органів внутрішніх справ. Досліджується поділ зазначених злочинів на види в залежності від: форми вини; зв'язку злочинного діяння з виконанням працівником ОВС своїх службових функцій; сфери суспільних відносин, у якій працівником ОВС вчиняється злочин; детермінуючих підстав деструктивної поведінки (агресія, експансія та обман); приналежності суб'єкту злочину до той чи іншої служби, підрозділу ОВС.

Ключові слова: працівники органів внутрішніх справ, злочини, класифікація злочинів.

Для предметного й детального розгляду конкретного виду злочинності, з метою пошуку найбільш ефективних заходів протидії, необхідно поділити його на складові елементи (блоки і групи злочинів). Тобто виникає необхідність класифікації злочинів цього виду.

Під класифікацією злочинів розуміють поділ їх на групи залежно від того чи іншого критерію [9, с. 75]. Головна мета класифікації – відобразити такі типові об'єктивні ознаки, на підставі яких можна групувати об'єкти класифікації, визначити їх місце у категоріальному просторі. Водночас сенс класифікації полягає в поглибленні знань про самі об'єкти, бо повніше і глибше дійсна сутність явищ та їх властивостей може проявитися лише у зв'язку, у порівнянні з іншими [8, с. 14-15]. Це дає можливість глибше вивчати явище в цілому, побачити його розвиток і вплив на інші явища. Хоча будь-яка класифікація суб'єктивна, оскільки вона визначається потребами, практичними інтересами людини, але вона діє на об'єктивній основі, детермінована об'єктивними властивостями діянь, визнаних злочинами [8, с. 14].

Різним аспектам класифікації злочинів у вітчизняній науці приділено чимало уваги. Але питання класифікації злочинів, що вчиняються працівниками ОВС, розроблено в дуже незначній мірі, очевидно через відсутність до останнього часу будь-яких „відкритих” досліджень з цієї проблеми. Однак, проблема класифікації злочинів, що вчиняються працівниками ОВС, на практиці не є штучною, оскільки сьогодні відомчі нормативні акти передбачають відповідальність більш ніж за 30 видів порушень законності [12]. Актуальною є й потреба визначення підходів щодо класифікації протиправних діянь працівників ОВС України.

У науковій літературі, залежно від цілей та завдань, застосовуються різні підходи до класифікації злочинів, що лежать в основі структурування злочинності [3, с. 13].

Кримінально-правова класифікація, є традиційною для кримінології, тому що кримінально-правова теорія, а також заснований на ній кримінальний закон, визначають юридичну характеристику злочинів і злочинців, їх види, що є вихідними для кримінології й обумовлюють межі, рамки предмету кримінології, розподіляє склади злочинів за відповідними розділами, виходячи з родового об'єкту зазіхання [17, с. 6], у залежності від характеру та ступеня суспільної небезпеки діяння. У деяких випадках в основу класифікації Особливої частини КК України покладений розподіл злочинів за суб'єктом (військові злочини й т. ін.).

Так, Ю.А. Мерзлов вважає, що при класифікації злочинів, вчинених працівниками служби кримінальної міліції, за основу повинен братися об'єкт посягання, що надасть можливість встановити поширеність окремих видів злочинів, спрямованість посягань [14, с. 13-14]. Відповідно, групування протиправних діянь має здійснюватися за видами злочинів: проти особистості; проти власності; проти державної влади; інші злочини. За аналогічним принципом здійснює класифікацію злочинів, які були вчинені працівниками міліції громадської безпеки, О.С. Черепашкін [18, с. 30]. В обох випадках до категорії „інші протиправні діяння” автори включають склади злочинів, пов'язані з порушенням працівниками міліції правил безпеки дорожнього руху, незаконним виготовленням, придбанням, збереженням, перевезенням, збутом зброї, наркотиків, а також розкраданням останніх. На думку С.А. Алтухова, до злочинів, вчинених працівниками міліції, можуть бути віднесені різні кримінально-правові класи діянь, обумовлених сферами службової діяльності працівників: 1) злочини проти конституційних прав і свобод громадян; 2) злочини проти власності; 3) злочини проти державної влади та інтересів державної служби; 4) злочини проти правосуддя [2, с. 42].

О.О. Купленський називає такі чотири групи злочинів, пов'язаних зі службовою діяльністю працівників ОВС: 1) посягання, спрямовані на завдання шкоди життю та здоров'ю громадян; 2) діяння, що посягають на недоторканність особистості, її волю, честь і гідність; 3) діяння, що посягають на існуючу систему правосуддя; 4) корисливі злочини, вчинені у зв'язку з виконанням службових обов'язків [11, с. 9]. На думку О.М. Варигіна, злочини працівників ОВС також можна класифікувати за кримінально-правовими ознаками на злочини: проти власності; проти особистості; проти інтересів служби в органах державної влади та органах місцевого самоврядування; проти правосуддя; інші злочини [4, с. 44].

На наш погляд, необхідно враховувати, що під злочинами працівників ОВС слід розуміти передбачені кримінальним кодексом усі суспільно небезпечні винні діяння, вчинені працівниками ОВС з використанням службового становища (у широкому розумінні [13]), тому кримінально-правова класифікація злочинів, вчинених працівниками ОВС, може бути зведена до їхнього групування відповідно до розділів Особливої частини Кримінального кодексу України.

Критерії, покладені в основу кримінально-правової класифікації, безумовно, становлять інтерес для кримінології, але не в усьому забезпечують потреби кримінологічної теорії та практики, бо не можуть повною мірою охопити всі особливості злочинів, що мають значення для їх попередження [10, с. 216]. Кримінологічна ж класифікація злочинів передбачає урахування тих чи інших критеріїв (ознак), залежно від цілей класифікації. Для кримінологічної класифікації набагато

важливіше враховувати ознаки, що свідчать про характер антисуспільної спрямованості особистості винного, її глибини і стійкості, про механізм, спосіб злочинного зазіхання, обставини, що сприяють вчиненню злочину.

На нашу думку, основним критерієм класифікації виду злочинності, що розглядається, є зв'язок злочинного діяння з виконанням працівником ОВС своїх службових функцій.

Наприклад, В.Ю. Тичинський, на основі вищевказаного критерію виділяє три групи злочинів працівників ОВС: перша об'єднує злочини, які були вчинені в „загальнокримінальному змісті” – „загальні”; друга – об'єднує злочини, для вчинення яких було використано формений одяг працівника, службове посвідчення особи і/чи спеціальний автотранспорт, а також табельна зброя, – „загальні – з використанням хитрощів”; третя група – злочини, вчинення яких заподіює негативний вплив на виконання працівником своїх службових обов'язків, віднесені до „посадових” [16, с. 80]. Приблизно такої ж позиції дотримується і О.М. Вари гін [4, с. 45-46]. На думку С.А. Алтухова, точніше було б розділити цей різновид злочинів на загальні – до яких слід віднести злочини, які можуть бути вчинені будь-яким громадянином, а не тільки працівником міліції і власне „міліцейські” злочини – діяння, вчинені лише в окремих сферах діяльності вказаних суб'єктів (наприклад, при розслідуванні кримінальних справ, охороні громадського порядку тощо) [2, с. 52]. К.О. Прохоров підрозділяє злочини, вчинені працівниками міліції проти життя і здоров'я, на три групи: 1) злочини, вчинені працівниками міліції проти життя і здоров'я у зв'язку з перевищенням посадових повноважень, що становлять собою діяння, скоєні у межах службової діяльності. Суб'єктами таких злочинів можуть виступати тільки працівники, наділені повноваженнями посадової особи; 2) загальнокримінальні злочини; 3) необережні злочини, що посягають на життя і здоров'я [15, с. 28-42]. Подібний підхід пропонує О.М. Александров, який виділяє три категорії злочинів працівників ОВС: загальнокримінальні, посадові та злочини, вчинені через необережність [1, с. 12].

На нашу думку, представлені вище класифікації мають певні вади. Так, виділяється група загальнокримінальних злочинів, ніяк не пов'язаних зі службовою діяльністю працівника ОВС, що можуть бути вчинені будь-якою особою, а не тільки працівником ОВС і, отже, не мають специфіки, характерної для злочинів, вчинених суб'єктом - працівником ОВС. Вважаємо, що відсутність такої суттєвої особливості як вчинення злочину з використанням службового становища є неприпустимим. Дана особливість багато в чому визначає характер злочинів, що були вчинені, і є (поряд зі вчиненням злочину суб'єктом – працівником органів внутрішніх справ) базовою підставою для виділення злочинності працівників ОВС як окремого виду злочинності. Відсутність ж такої особливості, як зв'язок вчинення злочину з використанням службового становища працівником ОВС свідчить про нелогічність віднесення такого злочину до даного виду, оскільки у цьому випадку працівник ОВС не виступає в ролі особливого суб'єкта, тобто відсутня специфіка злочинних посягань.

Крім того, як справедливо відзначав А.Ф. Зелінський, відповідно до законів формальної логіки класифікація повинна здійснюватися за однією підставою [5, с. 173], однак, деякі вчені, класифікуючи злочини, вчинені працівниками ОВС, на підставі зв'язку здійснення злочину з виконанням працівником ОВС своїх службових функцій,

виділяють в окрему групу злочини, вчинені працівниками ОВС з необережності, що на наш погляд, суперечить законам логіки і не сприяє об'єктивному вивченню даного виду злочинів.

Стосовно необережних злочинів, ми не можемо погодитися з тими вченими, які вважають, що визначення злочинів, вчинених працівниками ОВС, повинне охоплювати винятково навмисні злочинні діяння, вчинені до того ж шляхом активних дій. Аргументуючи свою позицію, вказані автори зазначають, що, оскільки факти вчинення працівниками ОВС необережних злочинів хоча і є кримінально-протиправними, суспільно-небезпечними, що передбачають кримінальну відповідальність, але не повинні відноситися до категорії “міліцейських” злочинів через відсутність наміру на заподіяння шкоди діяльності державного управління [2, с. 37].

На наш погляд, навпаки, до злочинів працівників ОВС поряд з навмисними злочинами, слід відносити також й необережні злочини, але лише у тому разі, коли професійна приналежність виступає як умова вчинення злочину. Такими злочинами є ДТП, недбале поводження з табельною зброєю тощо, коли скоєння злочину досить часто обумовлюється суб'єктивним почуттям безкарності працівника через його приналежність до правоохоронних органів (наприклад, вдавane почуття службового „імунітету” від працівників ДАІ). Крім того, зовсім не рідкі випадки, коли працівник ОВС, виконуючи свої службові обов'язки, наприклад, затримуючи правопорушника, застосовує дозволені законом методи, прийоми, спеціальні засоби (наручники, гумовий кийок, зброю тощо), при цьому виходить за рамки своїх повноважень, заподіюючи шкоду життю і здоров'ю людини. Характерною рисою таких злочинів є і специфічна форма вини - змішана. Для самої дії характерний умисел, а по відношенню до наслідків - необережність.

Таким чином, якщо за критерій класифікації прийняти таку важливу суб'єктивну характеристику даного виду злочинів, як форма вини працівника ОВС, який вчинив злочин, то даний вид злочинів можна розподілити на умисні, необережні і злочини зі змішаною формою вини.

Що ж стосується класифікації злочинів, вчинених працівниками ОВС, за таким критерієм як зв'язок злочинного діяння з виконанням працівником своїх службових функцій, то, на нашу думку, увесь масив досліджуваних нами злочинів, можна розподілити на дві групи: службові і загальнокримінальні злочини, вчинені з використанням службового становища. До групи службових входять усі злочини, вчинені працівниками ОВС у зв'язку з виконанням ними своїх службових функцій. Тобто, злочини безпосередньо пов'язані з проходженням державної служби в підрозділах ОВС, і, як наслідок, виконанням специфічних завдань, покладених на них законом, з метою регулювання правовідносин у сфері правопорядку. Характер злочинів цієї групи визначається, насамперед, службовою діяльністю працівника ОВС, специфікою виконуваних ним функцій. До групи загальнокримінальних злочинів, вчинених із використанням службового становища, входять злочини, що можуть бути вчинені в будь-якій сфері інтересів, що охороняються законом. До них належать загальнокримінальні злочини, вчинені працівниками ОВС під час виконання ними своїх службових обов'язків або поза службою, але тим або іншим чином пов'язані з використанням працівником свого службового становища (у широкому розумінні).

Наступним базовим критерієм класифікації злочинів, що розглядаються, який тісно пов'язаний із попереднім, на нашу думку, має бути сфера суспільних відносин, у якій працівником ОВС вчиняється злочин. Класифікація за таким критерієм обумовлюється тим, що всю масу досліджуваних злочинів складають три відносно самостійні кримінологічні групи, які мають свої специфічні особливості детермінації, що у свою чергу обумовлює відповідну диференціацію заходів їх попередження. Тому дослідження злочинів, що вчиняються працівниками ОВС, слід здійснювати з урахуванням розподілу всієї сукупності на три види: 1) злочини, що вчиняються працівниками ОВС у зв'язку з службовою діяльністю; 2) злочини, що вчиняються працівниками ОВС у сфері сімейно-побутових відносин; 3) злочини, що вчиняються працівниками ОВС поза сферою сімейно-побутових відносин та не пов'язані з службовою діяльністю.

На нашу думку, доцільно класифікувати злочини, вчинені працівниками ОВС, також і за детермінуючими підставами, що знаходять свій прояв через мотивацію та дії винного. Дотримуючись концепції, відповідно до якої рушійною силою деструктивної поведінки (детермінуючими підставами) є агресія, експансія та обман, що в реальному прояві виступають як окремо, так і в сполученні один з одним [7, с. 251-274], вважаємо за доцільне розділити весь масив злочинних посягань, що становлять даний вид злочинів, на три основні групи: 1) злочини, мотивація яких пов'язана з агресією (переважно злочини, що вчиняються працівниками ОВС у сфері сімейно-побутових відносин); 2) злочини, мотивація яких пов'язана з експансією (переважно злочини, що вчиняються працівниками ОВС поза сферою сімейно-побутових відносин та не пов'язані з службовою діяльністю); 3) злочини, мотивація яких пов'язана з обманом (переважно злочини, що вчиняються працівниками ОВС у зв'язку з службовою діяльністю) [6].

Також, на нашу думку, доцільно класифікувати злочини, вчинені працівниками ОВС, відповідно до диференціації суб'єкту злочину (працівника ОВС) в залежності від його приналежності до той чи іншої служби, підрозділу ОВС. В залежності від приналежності працівника до певної служби, підрозділу ОВС змінюється специфіка виконуваних службових функцій, і, як наслідок, зміст службових повноважень і компетенції, якими працівники володіють в силу службового становища. Так, одні службові особи можуть вчинити певні злочини, інші - ні. В свою чергу, використання службових повноважень і можливостей, що випливають із службового становища, крім того, буде обумовлювати не тільки різний характер злочину, але і тяжкість наслідків.

Класифікація злочинів за значеним критерієм, формуючи найбільш стійкі групи розглянутого блоку злочинів, сприяє пошуку найбільш ефективних заходів протидії цьому виду злочинів, оскільки дозволяє досить глибоко (на рівні окремої служби, підрозділу ОВС) пізнати феномен злочинності працівників ОВС і надає можливість детально виділити і розкрити їхні кримінологічні особливості.

Запропоновані критерії, а також побудовані класифікації злочинів, вчинених працівниками ОВС, звичайно ж не виключають інші підстави для класифікації, однак є спробою зосередити увагу на істотних ознаках злочинів, що вчиняються працівниками ОВС, виявити особливості їх вчинення, яка орієнтована на розв'язання завдань протидії цьому негативному явищу.

Список використаних джерел та література:

1. Александров О. Н. Роль подразделений собственной безопасности МВД в профилактике правонарушений среди сотрудников органов внутренних дел (на примере Смоленской области) // Проблемы профилактики преступлений, совершаемых сотрудниками правоохранительных органов: Материалы межвузовского научно-практического семинара. Юридический институт МВД России (Смоленский филиал). – Смоленск, 2000. – С. 12.
2. Алтухов С. А. Преступления сотрудников милиции (понятие, виды, особенности профилактики). – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001, С. 37.
3. Бандурка А.М., Давыденко Л.М. Преступность в Украине: причины и противодействие: Монография. – Харьков: Основа, 2003. – С.13. – 368 с.
4. Варьгин А.Н. Преступность сотрудников органов внутренних дел и воздействие на нее / Под ред. Б.Т. Разгильдиева. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 2003. – С. 45-46.
5. Зелінський А.Ф. Кримінологія. Навчальний посібник. – Х.: Рубікон, 2000, С. 173.
6. Ігнатов О. Мотивація насильницьких злочинів, що вчиняються працівниками органів внутрішніх справ // Право України, 2008. - № 4. – С. 97-100.
7. Кондратюк Л.В. Антропология преступления. (Микрокриминология.). М.: НОРМА. – 2001. - С. 251-274. -338с.
8. Кривоченко Л.Н. Классификация преступлений . - Х.:Вища шк., 1983. – С.14. - 129 с.
9. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін. / За ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ-Харків: Хрінком Інтер. – Право, 2002. – С. 75.
10. Криминология: Учебник / По.ред. акад. В.Н. Кудрявцева, проф. В.Е. Эминова. – М.: Юрист, 1995. – С. 216. – 512 с.
11. Кулпенский А.А. Криминологическая характеристика преступлений, совершаемых сотрудниками уголовного розыска в связи со служебной деятельностью: Автореф. дисс... канд. юрид. наук. – Омск, 1991. – С. 9.
12. Мартиненко О.А. Місце кримінології у розбудові органів внутрішніх справ // Вісті Криминологічної асоціації України: Альманах.– Харків: Нац. ун-т внутр. справ, 2004. – Вип. 1. – С. 114-117.
13. Мартиненко О., Ігнатов О. Феномен правопорушень серед працівників міліції: питання кримінально-правової дефініції // Право України. – 2005. – № 1. – С. 60-63.
14. Мерзлов Ю. А. Криминологическая характеристика и предупреждение преступлений, совершаемых сотрудниками службы криминальной милиции: Дисс... канд. юрид. наук. – Омск, 1998. – С. 13-14.
15. Прохоров К.А. Криминологическая характеристика и предупреждение преступлений, совершаемых сотрудниками милиции против жизни и здоровья: Дисс... канд. юрид. наук. – М., 2004. – С. 28-42.
16. Тычинский В.Ю. К вопросу о профилактике преступлений, совершаемых сотрудниками правоохранительных органов // Проблемы профилактики преступлений, совершаемых сотрудниками правоохранительных органов: Материалы межвузовского научно-практического семинара. Юридический институт МВД России (Смоленский филиал). – Смоленск, 2000. – С. 80.
17. Фесенко Є. В. Кримінально-правовий захист здоров'я населення (коментар законодавства та судової практики). – К.: Істина, 2001. – С. 6. – 192 с.
18. Черепашкин А.С. Криминологическая характеристика и предупреждение преступлений, совершаемых сотрудниками милиции общественной безопасности: Дисс... канд. юрид. наук. – Омск, 2004. – С. 30.

Ігнатов А.Н. Классификация преступлений, совершаемых работниками органов внутренних дел.

Рассматривается уголовно-правовая и криминологическая классификация преступлений, совершаемых работниками органов внутренних дел. Исследуется разделение указанных преступлений на виды в зависимости от: формы вины; связи преступного деяния с исполнением работником ОВД своих служебных функций; сферы общественных отношений, в которой работником ОВД совершается преступление; детермини-

рующих оснований деструктивного поведения (агрессия, экспансия, обман); принадлежности субъекта преступления к той или иной службе, подразделению ОВД.

Ключевые слова: работники органов внутренних дел, преступления, классификация преступлений.

Ignatov A.N. Classification crimes committed by police officers.

Criminal and legal and criminology classification of crimes is examined, organs of internal affairs accomplished workers. Dividing of the indicated crimes is probed into kinds depending on: forms of guilt; connections of criminal act with execution of the official functions a worker OIA; sphere of public relations, in which committed a crime a worker OIA; determining grounds of destructive conduct (aggression, expansion, deception); belongings of subject of crime to one or another service, subdivision of OIA.

Key words: workers of organs of internal affairs, crimes, classification of crimes.

Надійшла до редакції 08.10.2008 р.